

DE
MARES
A
FILLES

LA TRANSMISSIÓ
DE LA FEMINITAT

MARINA
SUBIRATS

edicions

62

Marina Subirats Martori

De mares a filles

La transmissió de la feminitat

Edicions 62

Barcelona

© Marina Subirats Martori, 2023

*La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals
perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.
En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.
A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores
i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.
Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar
o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través
del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.*

Primera edició: febrer del 2023

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: Moelmo, s.c.p.

DIPÒSIT LEGAL: B. 1.219-2023
ISBN: 978-84-297-8082-6

ÍNDIX

Per començar 13

TERESA, LA MEVA MARE, I EL PERQUÈ D'AQUEST LLIBRE

Teresa, la meva mare	25
L'inici	25
L'Úrsula, la Maria, la Maria, l'Úrsula.	
les meves mares absolutes	26
Comença la transició: la Basília	31
Teresa, el gran salt	36
Mutilació 1: el nen	38
Descobriment	40
Mutilació 2: l'educació sentimental	41
Mutilació 3: la feina de casa	43
Mutilació 4: a quinze anys les nenes es tornen tontes	47
Mutilació 5: lligar el cos	49
Mutilació 6: ningú no et voldrà	52
Després	57
I més enllà...	60
El perquè d'aquest llibre	62

LES SOCIETATS ANTIGUES: MUTILAR ELS COSSOS

La relació mare-filla, una relació perversa sota	
el patriarcat	71
Els temps canvien	93
Una mirada enrere	95
Les societats matrilineals: l'empoderament de les nenes	99

Patriarcats ferotges	111
La Xina i el Japó: el lotus daurat	115
Les mutilacions genitals: la destrucció de la sexualitat femenina	123
Els aprenentatges de la renúncia	131
L'educació d'una dona al nord d'Àfrica	135
La frontera dins del cap	137

NOSALTRES LES EUROPEES:
DE LA SUBMISSIÓ A LA REVOLTA

Una revolució incompleta	155
Els mecanismes psíquics com a forma d'acceptació de la repressió: la dona burgesa	162
Les característiques prescrites per al gènere femení	168
Les estratègies de les mares	177
L'hora del trencament	181
Cap a la conquesta de la individualitat de les dones	185
La lluita per una vida personal	191
De la transgressió a la «matrofòbia»	203
Tanmateix, alguns retrobaments	207
Matar l'àngel de la llar	213

LA TRANSMISSIÓ DE LA FEMINITAT
AL SEGLE XXI

Què és ara ser una dona?	219
El gran canvi: la transmissió familiar del gènere femení s'esvaeix	221
El projecte vital: de la maresposa a la professional	225
Les mares actuals, la incertesa davant els estereotips femenins	233
Consells per a mares i pares: llibres i revistes	241
La sexualitat, gran absent de la transmissió mares/filles	247

On som ara?	258
La feminitat redissenjada i els nous agents de transmissió	262
Cap a un nou model de vella feminitat	271
Què ens diu la publicitat?	277
Els nous/vells mandats de gènere femení	282
Petita incursió en el model de masculinitat	293
Una situació complexa	297
A les mares de demà	299
<i>Agraiments</i>	309
<i>Bibliografia</i>	311

PER COMENÇAR

El desig d'ella, el seu desig (d'ella), això és el que ve a prohibir la llei del pare, de tots els pares. Pares de família, pares de nacions, pares-metges, pares-sacerdots, pares-professors. Morals o immorals. Sempre intervenen per censurar, refusar, amb tot el bon sentit i la bona salut, el desig de la mare.

LUCE IRIGARAY, *Le Corps-à-corps avec la mère*

És molt més fàcil refusar i odiar directament la mare que veure, més enllà, les forces que actuen damunt d'ella.

ADRIENNE RICH, *Of Woman Born*¹

Vam sortir d'elles, des de tots els punts de vista. Físic, evidentment: els meus ossos són fets a partir dels seus, de la matèria del seu cos, de la seva sang, les meves cèl·lules porten totes la seva empremta. La del pare també, ja ho sé, i a vegades més potent que la de la mare, i ens assemblem més a ell; i amb tot, no és la seva matèria la que ens ha fet, dia a dia, durant nou mesos, durant molts anys. Però molt més enllà del físic: elles van ser el nostre primer aliment, la nostra primera veu, la nostra primera carícia. Les que van vetllar durant anys nit i dia en el nostre llit, les que van cuinar

1. He traduït al català totes les referències d'altres autores o autors, excepte les que són originalment en castellà. A la bibliografia cito la referència completa de l'edició d'on han estat extretes. No sempre són edicions originals, sovint són traduccions al català o al castellà.

els nostres aliments, les que es van entristir amb les nostres malalties infantils i es van alegrar dels nostres primers passos. Elles, al començament de la nostra vida, ho van ser tot.

I d'aquest tot durant mil·lennis gairebé cap de nosaltres, les filles, n'hem dit res públicament. Per moltes raons: perquè no teníem accés a l'àmbit públic, perquè era un tema del qual no es parlava, un tema considerat domèstic, personal, privat, intranscendent.² Perquè no teníem mitjans per parlar-ne de cap manera: no sabíem escriure —que sovint ens ho havien prohibit—, i si alguna en sabia, ningú no ho hauria llegit. O potser hauria estat censurada, o cremada a la foguera. Però si alguna filla hagués escrit sobre la seva mare, probablement el que hauria dit hauria estat un retrat amable, complaent, potser fins i tot llagrimós. Si alguna filla hagués fet un retrat ferotge, totes les crítiques del món haurien estat insuficients per castigar-la. El vincle entre mare i filla no ha estat mai un vincle sagrat, com el de pare i fill; entre dones, és la transmissió d'una condemna, i com a tal, un vincle secret del qual no es pot parlar i que ha de quedar envoltat de misteri. No ha de sortir a la llum que es tracta d'una condemna; seria massa dur per a la mare i per a la filla. Per tant, ha de ser vist com un vincle amorós en el qual no es pot aprofundir, ha de quedar amagat en la idea que la naturalesa ha disposat així les coses. Analitzar el vincle mare-filla pot implicar la seva destrucció tal com l'hem conegut, i en conseqüència, el trencament en la cadena de transmissió de la feminitat.

2. Una dada interessant que m'explica la Pilar Careaga és que al teatre del Segle d'Or espanyol no apareix cap mare, amb l'excepció d'una mare molt frívola que surt a *La estrella de Sevilla*, de Lope de Vega. Ni en les comèdies ni en els drames, per la dificultat del rol, en la genealogia de l'autoritat, la mare no hi pinta res, ni tan sols com a medidora. En canvi, hi ha nombroses amigues, serventes i confidents. Tampoc quan es parla de nois apareixen les mares. A diferència de Shakespeare, que sí que les va utilitzar.

De cop, fa menys d'un segle tot ha canviat. Hem après a llegir, hem après a escriure. Hem après a mirar, a ficar el nas fins al fons d'allò que tenim davant, allò que tothom podia veure però que ningú no veia, de les coses que se'ns han presentat durant mil·lennis cobertes per un vel intocable que contenia l'amenaça de mort per a qui intentés aixecar-lo. Hem après totes les eines, però sobretot, hem gosat fer-les servir, aixecar tots els tabús per veure què amagaven, què recobrien, quines eren aquelles formes que s'insinuaven al dessota però que no sabíem interpretar. I, començat aquest desvelament, ha començat també el desvetllament, la capacitat d'entendre i fins i tot de jutjar. De moment, sobretot, la voluntat de saber, d'entrar al fons de les bases damunt les quals tot se sustenta, d'esmicolar-les, capgirar-les, analitzar-les, sense cap límit, sense cap entrebanc. En això estem ara, en aquests anys inicials del segle XXI, en què de mica en mica tot va quedant al descobert, a la intempèrie.

Cal dir, però, que els secrets són complexos, teixits al llarg de tant temps que s'han fet densos i atapeïts, i la feina d'escatir-ne el fons és llarga, i ha de ser col·lectiva. I és el que estem començant a fer: enfront de les imatges de les dones que la pintura ens ha ofert al llarg dels segles —verges innocents i subtils, mares majestuosos, amants concupiscents—, les dones explorem ara les dones, a nosaltres mateixes, les nostres mares, les nostres filles, les nostres amigues, i apareixen els rostres reals, imperfectes, canviants, atemorits, diversos. Ens comencem a mirar, ens comencem a veure, més enllà de retrats idealitzats o demonitzats fets des de l'altra banda, des d'una mirada masculina en què les dones són fantasmes desitjats o temuts, no persones reals.

I també en la literatura. Fa uns cinquanta anys que les dones hem començat a escriure massivament novel·les que pretenen ser ficció però en les quals el que es fa és explorar les nostres vivències, els daltabaixos de les pròpies vides. Moltes s'hi van llançar amb passió i van començar a explicar-nos els seus amors i des-

amors, sobretot, al principi, amb els homes de les seves vides i amb els fills i filles, encara criatures.

Després, a poc a poc es va iniciar una altra exploració iniciàtica: la de les mares, tema que havia estat tractat només des del clixé, des del benentès de les mares bones, sacrificades, excel·lents cuineres i nodridores. Mai en el passat hi havia hagut mares dolentes, i si alguna ho era, no era una mare sinó una madrastra, com en els contes antics. És a dir, des de l'estereotip de la mare universal, sempre protegint i patint, que omple tota la vida d'una dona i l'absorbeix fins a fer-la desaparèixer com a tal. Fins a fer que, com deien alguns filòsofs malintencionats, tota la dona fos en l'úter, fos només en tant que mare.

Però hem començat a explorar més enllà del clixé: com eren realment les nostres mares? Una exploració inicialment discreta, encara plena de tòpics, temerosa. Mira que si descobríem que les nostres mares no eren perfectes!... Què passarà si les descobrim imperfectes, si descobrim esquerdes en aquell amor incondicional que era el nostre refugi i el seu lot, atribut, aparentment indiscutible?

Moltes de les primeres exploracions no van gaire lluny, són fetes encara des de l'estima i la nostàlgia, però ja ens aporten matissos interessants. Penso, per exemple, en un llibre de Soledad Puértolas, *Con mi madre*, publicat l'any 2001 i molt característic de les formes de vida i de relació que s'establiren a Espanya sota el franquisme, perquè parla de la seva infància. Un llibre nascut arran de la mort de la mare, com se la troba a faltar, els retrets a una mateixa per totes les vegades que la vam ignorar o posposar a altres trobades i interessos tot i sabent que ella ens esperava cada dia; els dies antics, la infància, els passejos agafades de la mà, les decepcions, les alegries, però sobretot l'enyorament i la culpa de no haver estat a l'altura, de no haver restablert l'equilibri de l'estimació i les atencions, de no haver sabut preguntar, finalment, qui era aquesta dona que ens va regalar la vida i per què ho va fer i quin

preu en va pagar... Acabem el llibre i no sabem gaire cosa més de la mare de la Puértolas, sinó que era com la majoria de mares d'una època: digna, treballadora, vivint per a la família, lluitant contra la manca de mitjans i les privacions de l'Espanya franquista, cosint els vestits de les filles per poder aparentar el que no era, estalviadora, trista cap al final perquè havia perdut l'objecte del seu treball i del seu amor, la cura i la companyia de les seves filles, i la seva vida ja tenia poc sentit. Com la de la gran majoria de mares d'aquell temps, més tristes i més inquietes en la vellesa, quan més havien volgut viure altres experiències, altres emocions, altres tasques —i més frustrades s'havien sentit—, més havien hagut de ser mares i prou, gairebé ni tan sols dones.

A poc a poc aquestes descripcions es van fent més realistes, menys idealitzades. Annie Ernaux, per exemple, que ha fet de l'exploració autobiogràfica un gènere innovador, parla a *Une femme* de la seva mare. El to un pèl ensucrat ha desaparegut, la mare segueix sent una heroïna, la que ho fa tot per millorar la vida de la filla, però ja és una dona de carn i ossos, amb les seves passions i les seves ambicions, i això permet que la filla la pugui veure amb certa distància, pugui explicar un conflicte. Un camí d'anàlisi que en aquest moment veiem com es repeteix en moltes altres novel·les, amb mares egoistes que busquen la seva conveniència, com la de *Tu no ets una mare com les altres*, d'Angelika Schrobsdorff, o embogides, com la de Delphine de Vigan a *Res no s'oposa a la nit*, o tantes altres de perfils tan diversos.

Per un conjunt de raons, la societat ha canviat, la vida de les dones ha canviat i també la maternitat, de manera que la literatura que en parla ja no és només una exploració de la relació amb la mare. En certa manera, ser mare ja no és ser l'àngel de la llar, i les dones necessiten explorar les seves maternitats amb uns altres ulls, buscant camins nous, sense saber ben bé si han de seguir el fil anterior, perquè qui s'atreveria a ser una mala mare?, o bé si han de trobar una altra manera de ser-ho. Inventar una nova ma-

ternitat, la de la mare-persona, la de la mare-treballadora, creadora, la de la mare sola, volgudament sola, o la de la mare lesbiana. En parla en profunditat Esther Vivas a *Mama desobedient* partint de la pregunta: com ha de ser una mare feminista? Com aconseguim alliberar la maternitat del model a què l'ha sotmès el patriarcat i que ha fet que en algunes etapes, els anys setanta i vuitanta del segle passat per exemple, el feminisme en fes una forta crítica, perquè maternitat era sinònim d'una forma determinada d'exercir-la i de subjectar i alienar les dones? Com ser una dona lliure i a la vegada mare, si aquest és el meu desig?³

Una disjuntiva que gairebé sempre passa pel mateix dubte: ¿fins on la meva criatura és el més important de la meva vida i tota la resta ha de quedar en segon lloc? ¿O potser és que la meva realització passa per altres canals, per la feina, per la vida social, i no puc renunciar-hi? En qualsevol cas, es tracta d'una elecció sempre insatisfactòria: per més que t'esforcis en els dos àmbits, no podràs escapar a la impressió de no donar prou, de no haver estat prou atenta a la teva criatura i d'haver-li escatimat temps i atencions. I, alhora, d'haver sostret massa temps a la teva feina, d'haver-te quedat enrere a causa de la teva maternitat.⁴ Una elec-

3. És interessant constatar com en una primera etapa del feminisme contemporani es va produir una sospita profunda sobre la maternitat. De fet, per exemple, la mateixa Simone de Beauvoir a *El segon sexe* es mostra crítica amb la maternitat perquè la considera un element alienador per a les dones. Una posició que es comprèn perfectament pel moment en què calia sortir de l'estereotip de gènere, però que posteriorment s'ha anat matisant d'una altra manera. Un bon article sobre aquesta qüestió és el de Linda M. G. Zerilli al llibre de Silvia Tubert *Figuras de la madre*, on es contraposa la posició de Beauvoir amb la de Julia Kristeva.

4. Ho explica molt bé Katixa Agirre a *Les mares no*: la dualitat d'exigències per a les dones que ja tenen opcions diferents de la de ser mares quan decideixen ser-ho, que pot portar, en la seva novel·la, fins a l'assassinat dels fills en la incapacitat de mantenir aquesta doble tensió.

ció que en la societat tradicional no es plantejava, perquè la resposta era prèvia a la pregunta: la teva primera obligació és ser mare, tota la resta és secundari. Però que en canvi ara es planteja per a la majoria de les dones joves, que no troben una resposta socialment consensuada i validada per saber com actuar.

La maternitat ja no és una exigència per a una dona. En determinats segments socials encara s'expressa la sorpresa, si s'arriba als quaranta anys sense haver tingut criatures. Però en molts altres no. Aquesta sorpresa o reclamació seria vista com una intromissió inacceptable en la vida d'una dona jove. Alhora, la maternitat en la majoria dels casos ja no és tampoc un accident, la conseqüència d'un «mal pas», d'una nit boja o d'una imposició marital. Parlo del món occidental, és clar; malauradament encara hi ha mons en què s'exigeix a una nena violada que mantingui l'embaràs i tingui la criatura, i si no ho fa, s'arriba a empresonarla, com ha passat per exemple a El Salvador, i com deu estar passant en tants altres llocs del món. Des que els mètodes contraceptius són segurs i a l'abast de tothom, en l'àmbit europeu la gran majoria de les dones poden planificar les seves maternitats, i la seva manera d'entendre la maternitat canvia. Ja no és llei de vida, t'agradi o no. Ara una maternitat ha de ser un projecte personal, sospesat, i si pot ser compartit. El gènere femení està canviant, el model de dona es diversifica, es difumina, s'esborra. Què ha de transmetre una mare a la seva filla ara per fer-ne una dona, quan el model de dona s'està desdibuixant i diluint?

En la literatura actual escrita per dones trobem doncs una exploració de les seves maternitats, un intent de redefinir-les en un moment en què tot és posat en dubte. No trobem, però, encara, la resposta a aquesta pregunta, més enllà dels manuals d'autoajuda en què es donen consells de com tractar els teus nadons. I en canvi, el model de feminitat que les mares transmeten és d'una importància cabdal. Ara que ja fa anys que sabem que no naixem amb el mandat biològic de ser primes, o cuineres, o d'estar sem-

pre preocupades per la neteja, quins són els mandats essencials que s'utilitzen per construir una dona? Mandats que, des de sempre, han començat pel que els diu la seva mare, i les seves àvies, i les dones de la família. Mandats que ara semblen esvair-se. Però com hem arribat fins aquí? Quins han estat els mecanismes socials per construir les dones en el passat, i en bona part encara en el present, i quin paper han tingut les mares?

La meua proposta és: més enllà de parlar de l'enyorament que sentim per la mare desapareguda, de les culpabilitats per tot allò que no vam fer quan podíem, ara cal que explorem un altre aspecte: què ens van transmetre, per fer-nos dones? Quins eren els seus missatges, les seves imposicions, els seus temors, les seves exigències? Segueix sent vigent tot això, o ja ho hem deixat enrere?

No es tracta de jutjar-les; en una societat patriarcal, sens dubte les mares van fer el que van poder, no el que haurien volgut. I probablement no tenien cap altra possibilitat, cap altre model a transmetre que aquell mateix que se'ls havia transmès a elles, amb imposicions sovint ferotges. Però com era realment criar una filla en una societat tan regida pels homes que gairebé no hi havia espai per tenir criteri propi? I fins a quin punt ens hem deslliurat ja d'aquests models i d'aquests mandats?

Això és el que he tractat de saber durant els darrers anys, i el que intento explicar aquí. Començant per l'experiència més fonda, la viscuda personalment. Si ho faig, si començo per parlar-vos de la meua mare i de mi, no és pas per cap afany de passar-hi comptes —fa gairebé trenta anys que ja no hi és— ni per explicar-vos els meus problemes personals quan era nena. És perquè preparant aquest llibre he parlat amb mares i filles, mirant de saber quins missatges havien emès les unes i com els havien rebut les altres. I m'he adonat que tot aquest munt de vivències són sempre viscudes com a conflictes personals, com a mandats procedents del tarannà de la mare, o dels seus principis i costums, de la seva religiositat o de la por al que diran. És a dir, no són mai

vistos com a conseqüència d'unes normes socials rígides i sovint inflexibles, que han modelat la mare i l'han forçat a modelar la filla. Cada dona ho viu com la seva pròpia experiència, la seva relació única amb la mare, el seu conflicte personal. Quan, de fet, darrere d'aquest conflicte hi ha sempre una norma social. I entre mares i filles és una norma que té molt de mutiladora, i que la mare ha d'infligir a la filla. Però, com ho fa? On s'amaga subtilment la mutilació que a la mare li sembla necessària?

No es tracta, per tant, d'ajustar cap compte amb la meua mare —que, amb la distància de tants anys, estic convençuda que ho va fer força bé tenint en compte el moment polític i ideològic que vivíem—. Sinó d'analitzar el detall de les mutilacions insospitades per intentar saber després què els ha passat a les altres dones, les del passat, que van intentar trencar la cadena i canviar el gènere, i que ens donen moltes claus d'interpretació, i les mares i les filles d'ara, abocades a noves experiències. Per tal d'imaginar, potser, com podria ser la relació mares-filles en un futur, quan ja ens anem alliberant de les societats patriarcal.